

Велимир БРЕЗОСКИ

МАНИФЕСТОТ НА ГЛАВНИОТ ШТАБ НА НАРОДНО-ОСЛОБОДИТЕЛНАТА ВОЈСКА И ПАРТИЗАНСКИТЕ ОДРЕДИ НА МАКЕДОНИЈА

ИНТЕРЕСОТ КОН МАНИФЕСТОТ на Главниот штаб на НОВ и ПОМ (Народноослободителната војска и партизанските одреди на Македонија) од октомври 1943 година овој пат ќе го свртиме кон три основни прашања: за претпоставките на неговото издавање, за неговата содржина и програма и за неговиот одраз во ослободителното движење на македонскиот народ.

Вооружената борба на народите на Југославија против окупаторот што ја покренала и раководеше Комунистичката партија на Југославија во форма на партизанско војување со стремж за нејзино развивање во општонародно востание уште од својот почеток содржеше во себе и борба против стариот буржоаски потиснички национален и социјален режим и тенденција за создавање на нова револуционерна власт што ќе биде израз на интересите на сите народи и народности и на широките слоеви. Поради тоа, борбата против окупаторот носеше во себе и револуционерно пресметнување помеѓу работничката класа и широките народни слоеви, од една страна, и буржоазијата, од друга страна.

И покрај сложените внатрешни и надворешни услови и настани во првите две години ослободителното движење на народите на Југославија ги постигна првите резултати што се манифестираа во создавањето на ослободителната и револуционерната армија и на темелите на новата државна организација. Во крајот на 1942 година беше образуван АВНОЈ (Антифашистичко веќе на народното ослободување на Југославија) како општо југословенско политичко тело што имаше прерогативи на највисок орган на власт и го изрази општојугословенскиот карактер и општествено-политичката организација на ослободителното движење.

Годината 1943 претставува период во кој Револуцијата во Југославија однесе основни победи во сите краеве. Тие се согледуваат, покрај успешната борба против окупаторот, во раз-

бивањето на вооружената сила и политичките позиции на квислинзите и на владата во бегство, во изградбата на народно-револуционерната власт, во создавањето на политичкото единство на народот во борбата против окупаторот и домашните предавници и особено во меѓународната афирмација на народно-ослободителното движење како единствена сила во земјата која води војни против окупаторот и неговите домашни соработници и во изградбата на револуционерната и ослободителната вооружена сила која беше способна во рамките на борбата на антихитлеровската коалиција да извојува слобода на сите народи на Југославија.

Отпорот на македонскиот народ на окупаторот и неговата политика изразен низ најразлични форми и што се одвиваше заедно со другите народи на Југославија и под раководство на организацијата на КПЈ бележи постојан растеж, особено во воен поглед. Прифаќањето на вооружената борба во 1941 година како основна форма на отпор против окупаторот и како пат за национално ослободување беа основните претпоставки во тие рамки за натамошно успешно развивање на вооружената борба. Во првите две години ослободителната војна на македонскиот народ, којашто во себе содржеше програма за национално ослободување, за создавање на нова држава и изградба на ново социјалистичко општество, извојува значителни политички и воени постигања. И покрај сложените услови во коишто се развиваше отпорот се издигаа на повисок степен. Фактот што во 1941 година беа образувани три одреда (Прилепски, Кумановски и Скопски) со околу 100 борци,¹⁾ а во 1942 година единаесет со преку 250 и други помали партизански групи и обиди за формирање на такви²⁾ го покажува, од една страна, константниот растеж на вооружената борба, а од друга, настојувањето на сите субјективни сили а, пред сè, на комунистите за разгорување и издигање на вооружената борба на повисок степен. Борбите, акциите и политичката работа на партизанските одреди, на организациите на КП и на другите органи и организации на борбата придонесуваа за продлабочување и насо-

1) Извори за ослободителната војна и револуција во Македонија, том I, книга прва, Скопје, март 1968, стр. 157: (натаму: Извори, со соодветни податоци).

2) Во текот на 1942 година беа образувани и делуваа следните партизански одреди: 1. Скопски одред, образуван во април; 2. Скопски одред, образуван есента 1942; 3. Велешки, мај; 4. Велешки „Пере Тошев“ (покасно „Димитар Влахов“) летото 1942 година; 5. Прилепски „Димитар Влахов“, мај; 6. Прилепски „Горче Петров“, во почетокот на ноември; 7. Битолски „Пелистер“, април; 8. Битолско-преспански „Дамјан Груев“, јули; 9. Битолски „Јане Сандански“, септември; 10. Крушевски „Питу Гули“, јуни; и 11. Мавровски одред, образуван во летото 1942 година.

Бројот на борците во партизанските одреди во текот на 1942 година е земен од една реконструкција направена во 1972 година од страна на Републичкиот одбор на Сојузот на здруженијата на борците од НОВ на Македонија.

чување на антиокупаторската и ослободителната расположба и отпорот на народот во Македонија.

И од политички аспект отпорот против окупаторот претставува постепен, но сигурен процес на развој. Тоа се согледува, пред сè, во неуспехот на обидите на германскиот, италијанскиот и бугарскиот окупатор и неговите соработници, на големо-албанските елементи и движењето на Дража Михајловиќ политички и национално да го разделат народот во Македонија. Тие во текот на 1942 година неуспеаја да создадат посилни вооружени формации од месното население како противтежа на партизанските одреди ниту пошироко и поцврсто да го вклучат народот во разни форми на соработка и на поддршка на нивниот режим и политика.³⁾ Во општи црти речено во крајот на 1942 година ослободителното движење значително го прошири своето влијание врз пошироки слоеви што претставуваше битен предуслов за натамошен нејзин развој.

Во третата 1943 година ослободителната војна на Македонија доживува квантитативен и квалитативен подем. Во војнички поглед тој се согледува во натамошно јакнење и ширење на вооружената борба и воената сила, а во политички во зацврстувањето, во проширувањето и оформувањето на ослободителното движење како целина.

Во периодот од април до јуни 1943 образувани се и дејствуваат повеќе партизански одреди кои за разлика од 1942 години беа поголеми и воено-политички поактивни. Партизански одреди дејствуваа скоро во сите краишта на Македонија: Тиквеш—Гевгелија, Мавровско—Кичевско, Преспа, Битолско и неколку партизански групи, една во составот на Вториот јужноморавски одред, друга во реонот на Прилеп и трета на Шар Планина во реонот на с. Вратница и други.⁴⁾

Низ активноста партизанските одреди значително војно и политички се стабилизираа што отвараше перспектива за натамошно нивно војничко и бројчано зајакнување и создавање услови за образување на воени единици. Така, во август 1943 година настапува нова етапа во развојот на вооружената борба кога се формираат воени единици прво баталјони,⁵⁾ а потоа и бригади на народноослободителната војска на Македонија.⁶⁾ Истовремено во ова време настапува и период на созда-

³⁾ Михаило Апостолски, 1942 година во Македонија — полна политичка победа над окупаторот, материјали од научниот собир „Велес и Велешко во Народноослободителната војна 1942“, одржан на 9 и 10 ноември 1967, Титов Велес, 1969, стр. 37—48.

⁴⁾ Велимир Брезоски, Ослободителната војна во Македонија во 1943, Скопје 1971, стр. 131—155. (натаму: Велимир Брезоски, Ослободителната војна и соодветни страници).

⁵⁾ Исто, стр. 174, 184—185, 209—224.

⁶⁾ Исто, стр. 259—270.

вање на полуслободни и слободни територии што од своја страна даде можности за создавање легална народна власт и за широка политичка и воена мобилизација на народот.⁷⁾

Резултатите што ги постигна ослободителното движење во времето и по капитулацијата на Италија, разоружувањето на италијанската војска, зацврстувањето и проширувањето на слободната територија и создавањето на голем број нови воени единици и партизански одреди на територијата под италијанска окупација, овозможија ослободителната војна да добие широки размери. Тогаш, како резултат на најновите воени успеси на антихитлеровската коалиција на сите фронтови, на движењата на отпорот на окупираните територии, посебно ослободителната војна на народите на Југославија, кај народот уште повеќе се зацврсти уверувањето дека нацифашистичките сили ќе ја изгубат војната, дека ќе се извојува победа над окупаторот и создадат реални претпоставки и отвораат сигурни перспективи за извојување на национална и социјална слобода. Наспоредно со ова се согледуваат и политичките успеси кои се изразуваат во широкото прифаќање од масите на ослободителното движење, на вооружената борба против окупаторот како пат за национално ослободување со што покрај воените беа создадени и други услови за натамошен замав на ослободителната војна низ цела Македонија и создаваа реални претпоставки и отвораа сигурни перспективи за извојување на националната слобода. Меѓутоа, треба да се нагласи дека сите тие претпоставки не ќе беа искористени ако ослободителното движење на Македонија не беше составен дел и по форма и по содржина на борбата на народите на Југославија предводени и раководени од КПЈ и дел од борбата на антихитлеровската коалиција.

Сфаќајќи ги сè поцврсто целите и карактерот и суштината на ослободителната војна во однос на националните и социјалните интереси на македонскиот народ и согледувајќи го националото предавство на разните квислиншки и проокупаторски елементи, масите сè повеќе се изјаснуваат за национално-револуционерната програма на ослободителното движење на Македонија. Оттука е разбирлива и тесно поврзана широката и голема дејност на КПМ на прифаќање и активирање во ослободителното движење на сè поголем број нови влијателни, антифашистички и политички сили пред сè припадници на револуционерното и напредното движење на македонскиот народ кои дотогаш не беа компромитирани во директна соработка со окупаторот и квислинзите. И покрај тешката состојба на окупираната територија организациите и раководствата на КПМ вложува големи усилби за активирање и вклучување на такви сили во борбата против окупаторот преку формирањето Акциони комитети на Народноослободителниот фронт на Македонија.

⁷⁾ Исто, стр. 227—259.

Создавањето и неколкумесечното постоење на слободната територија е очигледен показ за високиот степен на развој на ослободителната војна во Македонија. Создавањето на слободната територија, на широка мрежа легални и илегални органи на народна власт и антифашистички организации, то покажуваат широкото учество на македонскиот народ во ослободителното движење.⁸⁾

Во есента 1943 година ослободителното движење израсна, се засили и беше способно за една нова офанзива против окупаторот, а во национална смисла за изразување на целите на борбата.

Покрај горните успеси ослободителното движење на Македонија ја доби и својата физиономија и ги изрази своите цели. Создавањето на КПМ, формирањето и дејствувањето на нејзиниот прв Централен комитет, како и создавањето на Народно-ослободителната војска на Македонија и неколкугодишното дејствување на Главниот штаб на НОПО односно на НОВ и ПО на Македонија како национални, политички и воени сили и раководства недвосмислено ја покажуваа националната самобитност и независност на борбата на македонскиот народ против окупаторот и сите оние што ја негираа неговата борба за национална слобода. ЦК КПМ и Главниот штаб на НОВ и ПОМ во текот на 1943 година развија дејност којашто во себе содржеше и елементи на идната државно-правна положба на Македонија. Таа дејност е дел односно повисока етапа од единствениот процес на конституирање на македонската државност во текот на ослободителната војна.

ЦК КПМ како целина и одделно неговите членови уште од почетокот на неговото формирање ја продлабочуваа концепцијата и на национално-ослободителниот карактер на вооружената борба. Централниот комитет, согледувајќи какво големо значење има националниот елемент за натамошен развој на ослободителното движење, творечки пристапува кон него. Меѓу другото, тој недвосмислено го изразува фактот дека без потенцирање извојувањето на националната слобода не може успешно да се развива и да победи ослободителната војна и револуцијата на македонскиот народ. Од сите документи и преписката на ЦК од тоа време се согледува ставот дека само со паролите за борба против окупаторот и неговото истерување од нашата земја и за решавање на социјални прашања, а без притоа да биде потенцирано прашањето за националното ослободување на потиснатите народи и народности и правото сами да одлучуваат за својата иднина, не ќе може да се предизвика широка мобилизација на масите.

ЦК на КПМ преку Главниот штаб презеде одредени активности кои по својата суштина се почетоци на конституирањето

⁸⁾ Исто, стр. 332,

на македонската државност. Главниот штаб со својата дејност во тоа време беше симбиоза на политичко, воено и национално раководство и го претставуваше ослободителното движење пред народот и надвор од него и преку него се изразуваа стремежите на народот во Македонија. Таквата дејност на ГШ се согледува во неговата работа и местото што го заземаше во животот на слободната територија, во издавањето на многу документи, прогласи и други акти што беа користени за секојдневната политичка дејност на ослободителното движење.⁹⁾

Уште на состанокот на ЦК КПМ одржан во Преспа (2. VIII.), меѓу другото, благовремено за првпат акцино се постави и прашањето за свикнување на национално-претставничкото тело на македонскиот народ. Одлуката од состанокот за создавање на Антифашистичко собрание на Македонија првпат се согледува во извештајот на делегатот на ЦК КПЈ во Македонија Светозар Вукмановиќ од 8 август 1943 година каде се нагласува дека „се преземени мерки за формирање на Антифашистичко собрание на националното ослободување на Македонија.“¹⁰⁾

Состојбата на вооружената борба есента 1943 година, како што истакнавме, се согледува во создавањето на бројна НО војска, во постоењето на слободната територија во Западна Македонија, како и настаните што се одвиваа во Југославија и во светот условја да се интензивираат активностите за свикнување на Антифашистичкото собрание, дури и да се преземат и некои мерки за свикнување на неговото Прво заседание на слободната територија. Оттука и произлегува задачата за засилување на политичката работа на окупираната територија, се врши одбирање на лица и нивното префрлање на слободна територија како можни претставници на заседанието и се издаваат документи кои по својата суштина ги изразуваат барањата на македонскиот народ.¹¹⁾

Засилената и широката политичка активност околу свикнувањето на Антифашистичкото собрание пред раководството наметна нужност од издавање на еден нов документ што ќе има програмски карактер како во однос на целите и суштината на ослободителното движење исто така и за местото и односот на македонскиот народ спрема другите народи. Имајќи ја предвид и потребата од натамошно уште позабрзано и широко активирање на народот во ослободителното движење за што постоеја погодни услови и да се изнесат задачите што стојат пред на-

⁹⁾ Михаил Апостолски, Улогата на Главниот штаб во изградбата на народната власт, материјали од симпозиумот „Развиток на државноста на македонскиот народ“ одржан на 23 и 24 октомври 1964, Скопје, 1966, стр. 265—288 (натаму: Развиток на државноста и соодветни податоци).

¹⁰⁾ Извори, том I, книга втора, Скопје 1968, стр. 192; Велимир Брезоски, Ослободителната војна, стр. 315—316.

¹¹⁾ Велимир Брезоски, Ослободителната војна, стр. 311—340.

родот, издавањето на еден таков документ се постави како императив па дури и како неминовност.

Беше дојдено времето раководството на ослободителното движење јавно и јасно да се искаже по актуелните политички барања, да излезе пред народот во Македонија со едно борбено и збиено излагање за своите цели и перспективите на НОБ и на приказните за национална и социјална слобода да се спротивстави со манифест на движењето.

Беше потребно не само да се спроведува широка пропаганда за прифаќање на ослободителното движење туку и да се изврши и политичка мобилизација, т.е. преку разни форми да се поврзат сите национални елементи што стоеја на линијата на борбата против окупаторот, да го изврши нивното обединување и да ги насочи на организирана работа. Во настојувањето да ги привлече сите напредни елементи во ослободителното движење раководството мораше јасно и јавно да ја изрази својата програма.¹²⁾

Во тоа време во Македонија сè уште не постоеше национално политичко тело на ослободителното движење кое би објавило еден програмски документ. Со цел на документот да му се даде поголемо и програмско значење, за да се изврши позабрзано привлекување на разни слоеви од народот, Централниот комитет на КПМ застана на становиште дека документот треба да биде издаден од Главниот штаб на НОБ и ПО на Македонија кој, како што истакнавме, дотогаш во развитокот на вооружената борба беше афирмиран како највисоко национално, политичко и воено тело на ослободителното движење. Ваквиот третман на ГШ да добие по авторитативно значење истовремено беше одлучено (Главниот штаб) да се прошири со нови членови од редот на раководителите и организаторите на вооружената борба, со претставници од народностите и учесници од национално-револуционерното движење коишто ја прифатија борбата против окупаторот. Така проширен, за разлика од дотогаш кога документите не беа потпишувани од личности, Главниот штаб да се појави како потписник со полните и вистинските имиња на своите членови од своја страна даваше гаранција и сигурност дека ќе се реализира изложената програма во документот. (3)

Раководејќи се од горе изнесените цели и потреби, така проширен Главниот штаб упати прокламација наречена Манифест до македонскиот народ. Точниот датум на неговото издавање досега не е утврден. Сигурно е дека е издаден во првата декада, до 10 октомври, 1943 година во с. Црвена Вода, Дебарца,

¹²⁾ За тоа види: Писмо на Кузман Јосифовски до ЦК КПМ од 15. X. 1943, Извори, том I, книга втора, стр. 377.

¹³⁾ Михаило Апостолски, Иницијативен одбор во подготовките на Заседанието, в. „Нова Македонија“, 20—26 јули 1945 година.

на слободната територија во Западна Македонија. Манифестот го потпишаа како членови на Главниот штаб: Михајло Апостолски — командант, Цветко Узуновски — комесар и членовите: Страхил Гигов, Методија Андонов, Хамди Дема, Венко Марковски, Петар Пирузе, Иван Танев, Никола Минчев, Елисие Поповски и Кузман Јосифовски.¹⁴⁾ Со издавањето на Манифестот се направи нов крупен чекор што претставува нова етапа во борбата на македонскиот народ за слобода.

Манифестот најпрвин беше отпечатен во 2.000 примероци во печатницата „Гоце Делчев“ што во тоа време се наоѓаше на слободната територија, а потоа е умножуван и растурен во многу места низ целата територија на Македонија¹⁵⁾ и надвор од границите на Југославија.¹⁶⁾ Манифестот беше растурен заедно со Циркуларното писмо бр. 1 на ЦК КПМ од 10 октомври „До сите партиски организации“ во кое се даваат посебни објаснувања за политичката линија во Манифестот за да можат организациите успешно да ја извршат задачата за неговото правилно објаснување и за запознавање со неговата содржина на широките слоеви на народот.¹⁷⁾

¹⁴⁾ Зборник на документи од Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија (АСНОМ), Скопје 1964, стр. 67—74 (натаму: 3б. АСНОМ и соодветни страници).

¹⁵⁾ Сочувани се голем број примероци од разни изданија и техники на умножување. Во оваа прилика ќе наведеме неколку примери за тоа: Секретарот на I Об. К. на КПМ веќе на 19. X 1943 пишува „Од овие материјали треба одма да умножите нарочно писмото од ЦК КПМ — Андро (се мисли на Циркуларното писмо бр. 1 од ЦК КПМ од 10. X. 1943 потпишано од Страхил Гигов — В.Б.) и тоа во толку примероци колку партијци имате, така секој член може да го добие и да го темелно проучи. 3. Исто така одма да се умножи (после Андровото писмо) Манифесто од Главниот штаб на НОВ и ПОМ на Македонија. Он треба да се растури масово како на македонски така и на шиптарски“, Архив на Македонија, фонд Ослободителна војна, к. 10 инв. бр. 457 (натаму: АМ, кутија и инвентарен број). На 3. XI. веќе со писмо го известува ЦК КПМ меѓу другото и дека Манифестот на крајот на октомври бил отпечатен и на албански јазик во 330 примероци. АМ, кутија 10, инв. бр. 457.

Кузман Јосифовски на 11 ноември го известува ЦК КПМ дека „Манифестот на Циркуларното писмо го распратив во К/уманово/, Крат/ово/, III О/перативна/ З/она/, П/рилеп/ и овде (се мисли на Скопје — В.Б.), „Извори, том I, книга трета, стр. 19 и 46; Во извештајот на МК КПМ Куманово од 14. XI 1943 година стои: „Материјало които ни го испративте ги умноживме: Манифесто за град 110 броја за одред 60... Но се осека потреба од много поголем број во најскоро време ќе отпечатиме оште“, АМ, к. 28, инв. бр. 385.

¹⁶⁾ Михаило Апостолски, Манифестот на Главниот штаб на НОВ и ПОМ, Радио-телевизија Скопје, библиотека „Светлини на минатото“, прво коло, стр. 18.

¹⁷⁾ Извори, том I, книга втора, док. бр. 75.

Поаѓајќи од програмско-политичкото значење на Манифестот со кое се ориентира иднината на македонскиот народ, од неговото место што го зазема и одразот што го изврши како таков во натамошниот развој на ослободителното движење, сега ќе биде нужно да се осврнеме глобално на неговата содржина при што посебен акцент ќе дадеме на елементите што ја одредуваат идната конституција на македонскиот народ.

Пред сè, во Манифестот се истакнува дека ослободителната борба на македонскиот народ стана значителна сила, дека се присутни основните претпоставки за конечна победа на ослободителната војна и се навестува, меѓу другото, и извојувањето на националната слобода. Целата содржина, секој ред од Манифестот се проникнати со длабока верба во победата на борбата на македонскиот народ над сите негови непријатели. Потоа, се изнесуваат основните претпоставки, внатрешни и надворешни, кои ќе го гарантираат извојувањето на националната слобода.

Во почетокот на Манифестот се изнесуваат постигнатите успеси на вооружената борба на македонскиот народ што се води заедно со народите на Југославија во рамките на антихитлеровската коалиција. Потоа, се истакнуваат големите успеси што ги постигнаа сите сили на антихитлеровската коалиција во борбата против Тројниот пакт, посебно во Југославија, што во суштина сите тие претставуваат сојузници на борбата на македонскиот народ и гаранција за конечна победа на борбата на македонскиот народ.

Но во тоа не провееаат само постигнатите успеси на директните и индиректните сојузници на македонскиот народ, туку се потенцира фактот дека во Македонија е создадена народноослободителна војска којашто претставува главна сила во борбата за национална слобода и во врска со тоа се истакнува: „Нашата млада војска, победоносно чекори и смело гази накај исполнувањето на својата голема идеја ослободување на Македонија“ (подвлечено во оригиналот — В. Б.), за на крајот да констатира дека „деновите што настануваат се во исто време и денови на големи борби што ќе ја решат судбината на нашата напатена татковина“.¹⁸⁾

Изнесувајќи ги реалните и вистинските сојузници на борбата на македонскиот народ за национално и социјално ослободување во Манифестот истовремено се нагласуваат и неговите „главни непријатели на слободата и независноста на македонскиот народ“ против кои треба да води непрекинатата борба — германскиот, италијанскиот и бугарскиот окупатор, големо-

¹⁸⁾ Цитираните делови од Манифестот се земени од Зб. АСНОМ, стр. 67—74 каде што е за прв пат изворно објавен.

бугарските и пробугарските елементи во Македонија, против големосрпските елементи на Дража Михајловиќ, великоалбанските елементи и други сили кои се обидуваат повторно да го раскинат македонскиот народ, и натаму да го поробуваат и со кои претстојат „уште многу тешки и остри борби“ и со кои „треба уште долго здружено и смело да се бориме“.¹⁹⁾

Особено место и значење се дава на создадената НО војска на Македонија која постојано се создава како сила што е способна да го разбие окупаторот и сите други антимакедонски сили, да ги извојува и зачува резултатите постигнати во ослободителната војна и револуцијата и се истакнува дека „за првпат во нашата славна историја имаме денес своја млада народна војска... која жнее победа по победа... и оди во нови големи борби“, на крајот за да му се обрати на народот да стапува во редовите на НО војска како услов за нејзиното растење, но и како услов за победа над окупаторот.

Од горното доминира фактот дека единствен и спасоносен пат кон националното ослободување и рамноправност со другите народи е натамошната борба против окупаторот и неговите соработници, се истакнува потребата од нејзиното интензивирање како најсигурна гаранција за извојување на слободата и дека нема да завладеат старите поробувачи во Македонија.

На политиката на окупаторот и неговите соработници за распалување на националните страсти меѓу народите Манифестот се спротивставува со паролата единство на борбата на народите против окупаторот на Балканот. „Денес сите балкански народи, се вели во Манифестот, се едно во борбата за создавање на еден братски федеративен сојуз на балканските народи, на базата на полна национална рамноправност и признавање на правата за самоопределување на народите“ и дека во тие услови „никога до сега не си имал (македонски народе — м. б.) толку убаво положение и толку многу сојузници, за да ти се исполни твојот вековен идеал соединението на Македонија“.²⁰⁾

Натаму, кога се истакнуваат сојузниците на борбата на македонскиот народ провејува и фактот дека неговите најверни и најсигурни сојузници се народите на Југославија и нивната заедничка борба против окупаторот. Истовремено се определува местото на борбата на македонскиот народ во заедничката борба каде ги има сите услови да извојува слобода и независност врз основа на принципот на правото на самоупраувањето, да добие вистинска рамноправност и да ја изградува својата државност во братска заедница на народите на Југославија. Пред сè, тие се народноослободителната војска на Југославија, на Антифашистичкото веќе на народното ослободување на Југославија — АВНОЈ што претставуваат задог и гаранција дека ќе се

¹⁹⁾ Исто, стр. 70.

²⁰⁾ Исто, стр. 72.

сочува извојуваната слобода и рамноправен живот на сите народи на Југославија. Она што во почетокот беше само труба скица сега во Манифестот доби свој одреден облик.

Покрај тоа, тргнувајќи од програмата на КПЈ и на Народноослободителната борба за решавање на националното прашање во Југославија, во Манифестот неколку пати се потцртува потребата од единство на македонскиот народ, на сите народности Македонци, Албанци, Турци и други во заедничката борба и зацврстување на рамноправноста и на братството и на единството.

На тој начин, задачата што ја постави раководството на ослободителното движење, да ја изложи програмата и конечната цел, да го истакне начинот и средствата за извојување на таа цел, сето тоа директно и отворено да се каже на народот во Македонија и на целиот свет, а при сето тоа потпирајќи се на резултатите на ослободителното движење, е успешно и недвосмислено извршено во Манифестот на Главниот штаб.

Манифестот се изјасни и по едно од главните прашања на ослободителната војна — националното, за начинот на неговото решавање и затоа по својата форма и својот обем одговара на една прокламација. Имено, во него се изнесуваат основите врз кои ќе се решава македонското прашање при што се истакнува правото „на самоопределување“ и „полна национална рамноправност“ во односите со народите на Југославија и на Балканот. Но истовремено се определува формата врз која ќе се изгради слободна Македонија во една нова и рамноправна заедница на југословенските народи за кое се вели: „Ние ќе правиме братски сојуз со сите југословенски народи врз база на полна национална рамноправност со српскиот, хрватскиот, словенечкиот и другите народи на Југославија“, а во односите со другите народи „ние ќе правиме братство и единство“.²¹⁾

Програмата на КПЈ по националното прашање низ упорната борба со окупаторот непрекинато се зацврстуваше, изградуваше и изразуваше. Манифестот, пак, со својата програма ја изразуваше покрај социјалната и националната суштина на ослободителната војна на македонскиот народ што беше раководена и организирана од КПЈ. Манифестот на Главниот штаб настана како резултат на програмата на КПЈ и на ослободителното движење и револуцијата на Југославија по националното прашање и на длабоките општествено-политички, национални и социјални промени што настанаа во односите меѓу народите и што настапуваа во текот на ослободителната војна.

Бездруго, судејќи според содржината на Манифестот, пред македонскиот народ се создаваше светла перспектива за успех на неговата вековна борба за национална слобода. Со него отпочна практично да се спроведува во дело националната програма

²¹⁾ Исто, стр. 68—74.

на ослободителната борба, нејзиното трансформирање од пропаганда во стварност. Со својата содржина, пак, беше во склад со актуелните задачи во тоа време што се поставува пред ослободителното движење во Македонија и во Југославија што го потврдија настаните што уследија потоа. Решавањето на македонското прашање во Манифестот се поставува програмски, додека набргу постоа на Второто заседание на АВНОЈ што се одржа на 29. XI 1943 доби своја државно-правна форма. Во одлуките на заседанието беа содржани основните програмски начела за решавање на македонското прашање што беа изнесени во Манифестот, се изрази рамноправноста на македонскиот народ во новата заедница на народите на Југославија. Потоа, на Првото заседание на Антифашистичкото собрание на Македонија — АСНОМ, одржано на 2. VIII 1944, ќе се реши конкретно и практично и ќе добие своја завршна форма во текот на ослободителната војна.

На крајот во врска со ова прашање да истакнеме уште еден факт. Паѓа в очи дека Манифестот со својата содржина и програма е во духот на подготовките на Второто заседание на АВНОЈ и донесените одлуки и решенија. Макар што се обидовме, до денеска сè уште не можеме да кажеме дали појавата на Манифестот е резултат на непосредната активност што се одвиваше во нашата земја есента 1943 околу подготовките на Заседанието. Да споменеме дека во тоа време сè уште не е воспоставена директна радио врска меѓу Главниот штаб на Македонија и Врховниот штаб на Југославија. Но, притоа, може да се истакне дека Манифестот му претходи на Второто заседание на АВНОЈ и дека неговата содржина и програма се во склад со одлуките и решенијата на Заседанието. Тоа, од една страна, го покажува благовременото согледување на потребата од издавање на Манифестот и дека во него правилно е поставено решавањето на националното прашање во духот на програмата на КПЈ и ослободителната војна, а од друга страна, дека одлуките и решенијата на АВНОЈ се израз на народниот суверенитет и на желбите на народите на Југославија, а посебно македонскиот народ.

*

* * *

Манифестот на Главниот штаб веднаш по објавувањето беше растурен, согласно со условите, со голема брзина низ целата територија на Македонија. Организациите на КПМ, СКОЈ, партизанските единици и воените органи, како и органите на народната власт и на масовите организации, не само што го растурија меѓу народот туку на погоден начин ја објаснуваа

неговата содржина и програмските начела за иднината и животот на народот во Македонија. Поради тоа, Манифестот на Главниот штаб е програмски документ на ослободителното движење кој до Првото заседание на АСНОМ најшироко продре меѓу народот и кој најмногу е користен во секојдневната политичка и мобилизаторска работа во народот на слободната територија, во заднината на окупираните територии и во партизанските единици.

За потврда на горната констатација ќе наведеме неколку примери од работата на некои органи и организации. Посебно треба да се истакне местото што го заземаше Манифестот во подготовките за свикнување на Антифашистичкото собрание на Македонија и во избирањето на претставниците за неговото Прво заседание. Во директивното писмо на ЦК КПМ од 14 март 1944 година, упатено до сите обласни комитети во врска со избирањето на претставници за Првото заседание на АСНОМ, на Манифестот му се дава значење на програмски документ, како платформа на ослободителната војна на Македонија, па се истакнува:

„За делегати (на Антифашистичкото собрание — В. Б.) можат да дојдат само оние луѓе кои цврсто стојат на линијата на Народноослободителната борба и кои во потполност го прифаќаат Манифестот на Гл. штаб на НОВ и ПОМ.“²²⁾

Веднаш потоа и проширениот Иницијативен одбор за подготвување и свикнување на Антифашистичкото собрание на својот прв состанок, одржан на 30 април 1944 година на слободната територија на планината Козјак, меѓу другото, ги разгледа и прашањата што дотогаш ги презедоа Главниот штаб, Иницијативниот одбор во врска со одредувањето на идната конституција на Македонија. На него во врска со одржувањето на Второто заседание на АВНОЈ и подготовките за претстојното Прво заседание на Антифашистичкото собрание на Македонија исто така се согледува програмскиот карактер на Манифестот кога се донесува одлуката:

„Со земањето на тије решенија (на Второто заседание на АВНОЈ — В. Б.) се определује на полно положението на Македонија во денешната борба. Това се изјаснува исто така и со издавањето на Манифестот на Главниот штаб кој ги прокламира сите тије принципи.“²³⁾

Во директивното писмо на ПК СКОЈ за Македонија до сите организации на СКОЈ од 1 декември 1943 година, меѓу другото, се истакнува и задачата „организирање на поголем број младински собири во вид на конференции организирани или неорганизирани, или во вид на весели собири, за објаснување на карактерот на денешната борба... истапувајте на тие собири со

²²⁾ Извори, том I, книга трета, стр. 179.

²³⁾ Зб. АСНОМ, стр. 114.

однапред подготвени реферати (за основа на тие реферати да се земат... Манифестот на Главниот штаб на Македонија)²⁴⁾

Љупчо Арсов, член на V Областен комитет на КПМ, во писмото од 16 јануари 1944 година до секретарот на Месното поверенство на КПМ — Куманово Методи Антов истакнува: „Најважното што ние треба со метод на убедување да спроведеме во НОК е: да тие наполно сванат нашата денешна линија — нашата народноослободителна борба. Ако успееме во това и тие почнат правилно да е спроведуат тогај сме направиле најкрупниот чекор напред. Во това нешто основа има да ти биде „Манифестот“ и циркуларното писмо бр. 1 од ЦК на нашата Партија.“²⁵⁾

Дека Манифестот служел и како документ во кој се изнесува програмата на ослободителната војна на македонскиот народ и дека како таков служел во политичката работа може да се види и од еден извештај на Вера Циривири којашто од февруари 1944 се наоѓа на илегална работа во IV област во Штип. Во извештајот што е од пролетта 1944 година се истакнува дека на еден новоформиран актив на ослободителното движење во Штип му поставила задача да ја проучи програмата на ослободителното движење и дека за таа цел „Манифестот и други материјали му дадов на активот да проучи. А со некој од нив заедно со мене го проучивме Манифестот.“²⁶⁾

Во еден извештај од јануари 1944 година на членот на II областен комитет на КПМ Никола Минчев исто така се изнесува за широката употреба на Манифестот во политичката работа. „На Нова година (во Велес — В. Б.), се вели во извештајот, се одржани конференции разработувајќи го Манифестот.“²⁷⁾

Јасниот, објективниот и од национални интереси програм, што беше изложен во Манифестот и неговиот борбен повик за решителна борба против окупаторот и сите непријатели на слободата и рамноправноста на македонскиот народ, позитивно и со воодушевување беше примен, доби голем одглас кај народот и не можеше а да не ги освои умовите на масите. Потврда за тоа имаме во голем број писма и извештаи од есента и зимата на 1943/1944 година од кои ќе наведеме неколку.

Во писмата на Кузман Јосифовски од ноември 1943 година, кој како член на ЦК КПМ, на Главниот штаб и потписник на Манифестот раководи со ослободителното движење на територијата под бугарска окупација и кој разви голема дејност во врска со растурањето и објаснувањето на Манифестот, за приемот на Манифестот каде е разработуван се вели следново:

²⁴⁾ Документи за младинското движење во Македонија, 1941—1945, Скопје, 1961, стр. 91.

²⁵⁾ АМ, к. 15, инв. бр. 899.

²⁶⁾ Исто, к. 14, инв. бр. 1668.

²⁷⁾ Исто, к. 13, инв. бр. 1230.

На 27 ноември „Како ви порано јавив Манифестот према извештајот од К. (Куманово — В. Б.), одредот (Кумановски — В. Б.) и Пр. (Прилеп — В. Б.) е добро примен. Исто и од светот со кој има во тоа време допир (во Скопје — В. Б.)“.²⁸⁾

На 20 декември „иначе во оние места кај се растури Манифесто од масите е примен со **водушевление** (подвлечено во оригиналот — В. Б.)“.²⁹⁾

„Пол. (политичката) линија во градот (Велес — В. Б.) се свата правилно. Манифестот наоѓа на широк прием нарочно меѓу необавештените досега маси“ — пишува Никола Минчев, член на III областен комитет на КПМ (на 19 јануари 1944 година).³⁰⁾

Љупчо Арсов, член на V областен комитет на КПМ, на 14 ноември за приемот на Манифестот во Кумановскиот одред истакнува: „Манифесто се прочита пред сите и објасни неговио значај. Од партизаните е добро примен“.³¹⁾

Овие неколку примери покажуваат дека во програмските начела на Манифестот во тоа време и во тие услови на ослободителната војна македонскиот народ го виде единствениот целисходен пат за здобивање на национална слобода и рамноправност и решавање на сите оние прашања што беа од животен интерес за народот. Поради тоа разбирливо е што Манифестот, покрај другите фактори и настани, предизвика нов бран на ослободителното движење во целина особено во јакнењето со прилив на нови борци на народноослободителната војска и во извојувањето на нови воени победи и успеси во борбата против сите непријатели на слободата на македонскиот народ, а исто така и во политичката мобилизација и активирање на нови латентни сили на народот и народностите во разни органи и организации на ослободителното движење.

Ваквото прифаќање на Манифестот и неговиот позитивен одраз врз развојот на ослободителното движење ни малку не го засени извесната резерва што ја изразија на неговата програма една мала група припадници на ослободителното движење, членови на акционите народноослободителни комитети на Скопје и на Македонија. Оваа група во декември 1943 година изнесе приговори на програмата на Манифестот и во писмена форма ги достави во Главниот штаб.³²⁾ Приговарачите во основа

²⁸⁾ Извори, том I, книга трета, стр. 47.

²⁹⁾ Исто, стр. 64.

³⁰⁾ АМ, к. 13, инв. бр. 1230.

³¹⁾ Зборник докумената и података о Народноослободилачком рату југословенских народа, том VII, книга 2, Београд, 1952, стр. 224, (натаму: Зб. НОР и соодветни податоци) цитирано спрема оригиналот АМ, к. 18, инв. бр. 374.

³²⁾ Во Историски архив Комунистичке партије Југославије, том VII, Македонија у Народноослободилачком рату и Народној револуцији, 1941—1944, Београд, 1951, (натаму: А КПЈ, том VII и соодветна страна)

ја прифаќаат ослободителната борба на македонскиот народ во заедница со народите на Југославија и другите народи на Балканот, а во врска со тоа и програмските начела на Манифестот, но стапија приговор во смисла на радикалното решавање на македонското прашање. Според нив, решавањето на македонското прашање во дадениот момент и услови „ги натфрлува границите на бивша Југославија, нерешавање на парче во една туѓа за него комбинација и искусвена а и симбол на неговото национално ropство, а целосно решение во една широка комбинација, т.е. Балканска федерација“.³³⁾ Овој нивни став е во согласност со идеалите и традициите на напредното и револуционерното ослободително движење на македонскиот и балканските народи, на интересите на македонскиот народ и на нивната основна цел ослободување и обединување на Македонија на кое не може да се даде никаков приговор. Но тоа нивно и на прогресивните сили на Балканот становиште не одговараше на општата внатрешна и надворешна положба на Југославија, на Балканот и во светот со принципите што ги содржеше Атлантската повелба.³⁴⁾ Согласно со конфронтацијата на Големите сили на антифашистичкиот блок таквото становиште го отежнуваше, го комплицираше решавањето на прашањето и излегуваше од рамките на сувереното право на македонскиот народ.

Горното становиште на приговорачите се должи и на неразбирањето, несфаќањето во вистинска светлина карактерот и целите на ослободителната војна што ја водеа народите на Југославија под раководство на КПЈ. Тие сè уште не беа во состојба да проникнат во длабоката национална, социјална и економска содржина на ослободителната војна, т.е. борбата за создавање на сосем нова заедница, на нови односи меѓу народите во заедницата на Југославија која ќе се базира на рамноправни општествени политички односи и ќе бидат обезбедени заедничките и посебните национални интереси на сите народи.³⁵⁾

Приговорачите исто така не ја разбираа раководната улога на КПЈ и нејзината сила и влијание во вооружената борба и ре-

стр. 269—271, и во 36. АСНОМ стр. 92—95 е објавен одговорот на Главниот штаб на писмото на приговорачите на Манифестот.

³³⁾ За тоа види статијата на Бане Андреев „Значењето на Манифестот и некој приговори на него“ објавена во „Илинденски пат“, весник на Народноослободителниот фронт на Македонија, Историски архив на Сојузот на комунистите на Македонија, том II, статии од весниците и списанијата од периодот на Народноослободителната борба во Македонија 1941—1944, книга втора, 1944, Скопје, 1958, стр. 53—59; писмо на Кузман Јосифовски од 27. XI, Извори, том I, книга трета, стр. 47—50.

³⁴⁾ За тоа поопширно види: Велимир Брезоски, Некои моменти во врска со издавањето на Манифестот на Главниот штаб, Развој на државноста, стр. 289—297.

³⁵⁾ Писмо на Кузман Јосифовски од 20 декември 1943, Извори, том I, книга трета, стр. 62—65.

волуција којашто од почетокот на вооружената борба како нејзиниот Централен комитет така и националните раководства имаа единствени погледи во однос на создавањето и идниот развој на новата држава и доследно се бореа за нивното спроведување во живот. Резервисаниот став на приговарачите во положбата на македонскиот народ во стара Југославија како кралевина под големосрпскиот поробувачки и недемократски режим и поради тоа се разбирливи и стравот и извесната недоверба во повторното воспоставување на југословенската држава во чии рамки би влегла и Македонија и би се повратила старата државно-правна положба на Македонија.

Во врска со разгледувањето на приговорите на Манифестот и неговите автори потребно е да се истакне уште еден момент. Паѓа в очи извесна сличност на програмата и линијата на Манифестот со разбирањата и ставовите на Бугарската работничка партија (комунисти) — БРП(к) за време на Втората светска војна, а посебно во тоа време спрема борбата на македонскиот народ и македонското прашање. Во прилог на ова засега може само да се истакне фактот за сличноста на основната програмска линија на приговарачите со таквата во еден документ на Отечествениот фронт на Бугарија издаден во декември 1943 година, т.н. „Отечествениот фронт на Бугарија и македонското прашање“³⁶) и тоа непосредно по издавањето на Манифестот и одлуките и решенијата донесени на Второто заседание на АВНОЈ (28—29 декември 1943 година).

Во горе наведениот документ на ОФ и натаму провејува стремежот да се наметнат свои согледувања по македонското прашање и на претензиите кон Македонија коишто сè уште имаа длабоки траги од нивната „македонска линија“ да го решаваат македонското прашање на овој начин. Целта за неговото издавање беше да се попречи единствениот можен пат за извојување на национална слобода, да се изолира борбата на македонскиот народ и да се анулираат постигнатите успеси и придобивки на борбата заедно со народите на Југославија. Во него не се изнесува некој нов став по македонското прашање, ами се надоврзува и повторува докрај познатата македонска линија на БРП(к) по смисла и содржина којашто најде свој одраз во приговорите. Од ова може само да се претпоставува дека постоела идејна и организациона врска меѓу приговарачите на Манифестот, од една страна, и претставниците на ОФ и на БРП(к) којашто имаше главно влијание во него, од друга страна.³⁷) Но сигурно е тоа дека приговорите на Манифестот

³⁶) А КПЈ, том VII, стр. 286—287 и Зб. НОР, том VII, книга 2, стр. 311—315.

³⁷) И. покрај тоа што по ова прашање во трудот на Лазар Мојсов „Бугарската работничка партија (комунисти) и македонското национално прашање“, Скопје 1948 е дадена обемна анализа и оценка за тоа,

се последен заостанат „одблесок“ на разбирањата и ставовите на БРП(к) по македонското прашање.

Како и приговорите на Манифестот така и овој документ на ОФ не можеше да ја сопре борбата на македонскиот народ, да го попречи реализирањето на неговите желби и да дојде до новиот Илиден во 1944 година кога беа конкретизирани решенијата и одлуките на Второто заседание на АВНОЈ и удрени темелите на македонската државност. „Се покажа, како што истакнува Лазар Мојсов, дека секакви слични обиди се осудени на слом, се отфрлени безнадежно од самиот тек на настаните, од моќниот развој на народноослободителното движење, од нараснатата политичка свест на народот кој што веќе сигурно може да прецени каде се неговите вистински сојузници“.³⁸⁾ Таква беше судбината на приговорите и тие што стоеја зад нив коишто и самите се уверија во нецелокупноста на нивната програма во тоа време и тие услови и бргу беа ликвидирани сомневањата во однос на целисходноста на решавањето на македонското прашање во рамките на ослободителната војна на народите на Југославија. Во тоа, со својата неуморна објаснувачка дејност за карактерот и целите на ослободителната војна на Југославија и значењето на Манифестот во склопот на тоа, најголема улога одигра и даде значаен придонес членот на ЦК КПМ и како член на Главниот штаб на НОВ и ПОМ, потписник на Манифестот Кузман Јосифовски кој во тоа време беше на илегална работа во Скопје.

сепак прашањето заслужува, врз база на дополнителни истражувања и нови документи, нова посебна студија.

³⁸⁾ Лазар Мојсов, споменатиот труд, стр. 154.